

nal politik – men set ud fra en traditionel supermagts-konflikt vinkel – for gymnasiet/HF og måske også som historisk introduktion på universiteter mv.

For inden for de nævnte rammer er bogen en flot præstation af de fire forfattere. I et flydende sprog med god blanding af facts og vurderinger analyseres de valgte emner og forløb. Ofte rundes af med kort referat af flere tolkninger af desværre unævnte forskere. Den medtagne datamængde er nok ofte for lille til, at læseren kan tage stilling til de kortfattede analyser. Fotos, kort, tal og små biografier i marginen mv., indledning og et sjusket register er til rådighed, mens noter og litteraturliste mangler.

Arne Larsen
Århus Seminarium

Kurt Jacobsen og Jesper Karup Pedersen, *Bogen om Perestrojka*, København: Tiden, 1988, 211 s., kr. 188,00; Hans Keiding, *Sovjets økonomi – problemer og reformer*, København: Tiden, 1987, 192 s., kr. 148,00.

Det er som bekendt vanskeligt at spå om fremtiden. Nu om dage er det imidlertid også svært at vide, hvad fortiden vil bringe. Denne aktuelle joke fra socialismens fædreland, der hentyder til, at stadig flere »hvide pletter« i Sovjetunionens historie inddrages i den offentlige debat, beskriver også meget godt den situation vestlige forfattere står i, hvis de vil formidle viden om den aktuelle perestrojka-proces. Ikke kun kan det være svært at få et rimeligt overblik over, på hvilket stade forandringsprocessen aktuelt befinder sig. Det kan også være usikkert at sige noget om, hvad det er for et samfund, der er ved at blive forandret. Årtiers absurde censur og fortielser har medført, at ingen reelt kender det sovjetiske samfund. Det gælder de håndfaste data knyttet til det økonomiske system, indkomstfordeling eller socialstruktur, og det gælder de mere diffuse informationer, der handler om landets historie, befolkningens værdier og holdninger og karakteren af de politiske grupperinger.

Det kræver derfor mod at skrive om perestrojka'en. Dagens sandheder kan meget vel i morgen være forkastet eller vendt på hovedet i den alt og alle omfattende forandringsproces, som det sovjetiske samfund synes i færd med. I den henseende kan man, som utvivlsomt også mange russere, næsten længes tilbage til Brezhnev's dage, hvor en begrænset adgang til data kombineret med en stor forudsigelighed i de politiske handlinger gjorde livet behageligt for vestlige iagttagere og forskere.

Alligevel kommer der naturligvis i et internationalt perspektiv en næsten uoverskuelig mængde litteratur om perestrojka'ens forskellige aspekter. Også på dansk foreligger der nu to bøger, der hver fra sin vinkel søger at indkredse forandringerne i det sovjetiske system. De er begge udgivet på DKP-forlaget Tiden og markerer tilsyneladende, at perestrojka'en nu også er nået til danske kommunister.

nal politik – men set ud fra en traditionel supermagts-konflikt vinkel – for gymnasiet/HF og måske også som historisk introduktion på universiteter mv.

For inden for de nævnte rammer er bogen en flot præstation af de fire forfattere. I et flydende sprog med god blanding af facts og vurderinger analyseres de valgte emner og forløb. Ofte rundes af med kort referat af flere tolkninger af desværre unævnte forskere. Den medtagne datamængde er nok ofte for lille til, at læseren kan tage stilling til de kortfattede analyser. Fotos, kort, tal og små biografier i marginen mv., indledning og et sjusket register er til rådighed, mens noter og litteraturliste mangler.

Arne Larsen
Århus Seminarium

Kurt Jacobsen og Jesper Karup Pedersen, *Bogen om Perestrojka*, København: Tiden, 1988, 211 s., kr. 188,00; Hans Keiding, *Sovjets økonomi – problemer og reformer*, København: Tiden, 1987, 192 s., kr. 148,00.

Det er som bekendt vanskeligt at spå om fremtiden. Nu om dage er det imidlertid også svært at vide, hvad fortiden vil bringe. Denne aktuelle joke fra socialismens fædreland, der hentyder til, at stadig flere »hvide pletter« i Sovjetunionens historie inddrages i den offentlige debat, beskriver også meget godt den situation vestlige forfattere står i, hvis de vil formidle viden om den aktuelle perestrojka-proces. Ikke kun kan det være svært at få et rimeligt overblik over, på hvilket stade forandringsprocessen aktuelt befinder sig. Det kan også være usikkert at sige noget om, hvad det er for et samfund, der er ved at blive forandret. Årtiers absurde censur og fortielser har medført, at ingen reelt kender det sovjetiske samfund. Det gælder de håndfaste data knyttet til det økonomiske system, indkomstfordeling eller socialstruktur, og det gælder de mere diffuse informationer, der handler om landets historie, befolkningens værdier og holdninger og karakteren af de politiske grupperinger.

Det kræver derfor mod at skrive om perestrojka'en. Dagens sandheder kan meget vel i morgen være forkastet eller vendt på hovedet i den alt og alle omfattende forandringsproces, som det sovjetiske samfund synes i færd med. I den henseende kan man, som utvivlsomt også mange russere, næsten længes tilbage til Brezhnev's dage, hvor en begrænset adgang til data kombineret med en stor forudsigelighed i de politiske handlinger gjorde livet behageligt for vestlige iagttagere og forskere.

Alligevel kommer der naturligvis i et internationalt perspektiv en næsten uoverskuelig mængde litteratur om perestrojka'ens forskellige aspekter. Også på dansk foreligger der nu to bøger, der hver fra sin vinkel søger at indkredse forandringerne i det sovjetiske system. De er begge udgivet på DKP-forlaget Tiden og markerer tilsyneladende, at perestrojka'en nu også er nået til danske kommunister.

Udgangspunktet for den forandringsproces, Sovjetunionen er inde i, er utvivlsomt den økonomiske krise. De faldende vækstrater og de stadig mere omfattende økonomiske balanceproblemer gjorde det åbenlyst for enhver, inklusive Brezhnev-generationen, at forandringer var nødvendige. I sin bog om Sovjets økonomi søger Hans Keiding at indkredse de faktorer, der førte til faldet i den økonomiske vækst i sidste halvdel af 1970'erne, og at beskrive og vurdere de igangværende reformtiltag. I det perspektiv gennemgår ret skematisk de økonomiske institutioner og de specifikke økonomiske problemer knyttet til overgangen til intensiv vækst. I et afsluttende kapitel gennemgår han tre centrale aspekter af de økonomiske reformer: den øgede kvalitetskontrol, virksomhedernes øgede grad af selvfinansiering samt demokratiseringen af virksomhedsledelsen. Holdningen er optimistisk, som når han i bedste Brezhnev-stil afslutter bogen med en forventning om, at reformerne kan få sat skub i økonomien, »således at Sovjet kan genoprette den prestige, der blev sat over styr ved mange års sløje præstationer, og igen blive et eksempel for omverdenen« (s. 188). Hvornår har Sovjetunionens økonomi iøvrigt været det?

Hertil kommer, at de tre reformer, han bruger som belæg for sin optimistiske vurdering af fremtidsudsigterne, nok kunne problematiseres mere end tilfældet er. For det første forekommer det mig ikke sandsynliggjort, at den nye bureaukratiske opbyggede statslige kvalitetskontrol skulle være en tilstrækkelig garanti for en forøgelse af produktkvaliteten. Faktisk har man jo i mange år på de enkelte virksomheder haft partiorganisationer, der skulle sikre, at virksomheden handlede i overensstemmelse med de overordnede politiske interesser. I dag er det vel alment anerkendt, at partiet i høj grad er vokset sammen med de enkelte virksomheder og blevet en del af de sektorelle interesser. Hvorledes vil man hindre, at det samme sker med den nye statslige kvalitetskontrol? Som påpeget af visse vestlige forskere, kunne det her måske være hensigtsmæssigt i et vist mål at udsætte sovjetiske virksomheder for udenlandsk konkurrence, for derigennem at tvinge dem til at forbedre kvaliteten.

Hvad angår virksomhedernes selvfinansiering, forekommer det mig uklart, hvorledes den skal kunne gennemføres uden en reel prisreform. En reform, som Keiding selv forholder sig skeptisk overfor, og som er det store politiske problem i hele den økonomiske perestrojka.

Hvad endelig angår demokratiseringen af den enkelte virksomhed, er det argumentet, at den både skal virke som motivation for den enkelte arbejder og samtidig skabe en større økonomisk ansvarlighed i den enkelte virksomhed. Men vil økonomisk medbestemmelse nu også virke som en motor for arbejdsproduktiviteten? Erfaringerne fra for eksempel Jugoslavien peger vel ikke i den retning? Hvad skulle iøvrigt få en gruppe arbejdere, der gennem mange års praksis er vant til tryghed og sikkerhed i ansættelsen til at vælge en leder, der stiller større krav til alle? Bygger en sådan strategi ikke på en forventning om et økonomisk overblik, der næppe idag findes hos den sovjetiske gennemsnitsarbejder? Og at medbestemmelse skulle sætte de skjulte markedsmekanismer på arbejdsmarkedet ud af kraft, som for eksempel når virksomhederne overbyder hinanden for at erhverve kvalificerede arbejdere, finder jeg heller ikke bevist.

Alle disse punkter knytter an til en snæver økonomisk analyse af den sovjetiske reformproces, der imidlertid i sig selv er for snæver. Økonomiske reformer i Sovjetunionen kan ikke analyseres udelukkende i økonomiske termer. I det omfang, der sker ændringer i den økonomiske struktur, påvirker det på den ene eller anden måde fordelingen af goder mellem forskellige grupper i samfundet. I dette perspektiv kan strukturproblemerne i sovjetisk økonomi ikke kun ses som udtryk for dårlig planlægning. Når udbygningen af infrastrukturen altid halter bagefter produktionsanlæggene (s. 58), er det ikke udtryk for, at »planlægningen går i fisk«, men for at de politiske holdninger og krav, der er knyttet til produktionssfæren i Sovjetunionen, altid i den politiske beslutningsproces har stået (og stadig står) stærkere end dem, der er knyttet til reproduktionssfæren.

I et planstyret samfund som det sovjetiske er det således ikke frugtbart at analysere økonomien som et isoleret system, Når al (eller næsten al) fordeling af goder sker gennem statsapparatet, må den i sin natur blive umiddelbart politisk. Skal vi begribe den igangværende perestrojka-proces, er vi derfor også nødt til samtidig at inddrage udviklingen på andre områder i samfundslivet. Nok er de økonomiske reformer centrale, fordi det kun er det økonomiske system, der i sidste ende kan opfylde befolkningens materielle forventninger og gøre landet konkurrencedygtigt i den fortsatte kappestrid med Vesten. Men det er væsentligt at holde sig for øje, at det eneste, der politisk kan bære disse økonomiske reformer igennem, vil være reformer i det politiske system og den kulturelle atmosfære.

Et forsøg på en sådan analyse, der inddrager de forskellige aspekter af samfundslivet, findes i Kurt Jacobsens og Jesper Karup Pedersens *Bogen om Perestrojka*. Bogen, der bygger på en to ugers interview-rejse i Sovjetunionen i efteråret 1987, forsøger at indfange de problemer, der er knyttet til reformerne i det politiske system, i økonomien og i kulturlivet – fra historieopfattelse til rockmusik. Bogen indeholder lange citater fra interview'ene og kun begrænset analyse og slet ingen konklusioner. Også på det punkt adskiller den sig fra Keidings bog og giver et mere realistisk billede af den begrænsede indsigt, vi idag besidder.

Den åbenhed i tolkningerne, der præger bogen, fører imidlertid også til, at den ofte skaber flere spørgsmål, end den giver svar. Det er for eksempel tilfældet i omtalen af de utvivlsomt stærke egalitære holdninger i befolkningen, der står i vejen for den helt uomgængelige prisreform. Det forsøges ikke nogetsteds i bogen (og iøvrigt heller ikke i Keidings bog) at give et svar på, hvordan denne jantelov sovjeticus er opstået, og hvorfor den er så svær at ændre. Svaret er formodentligt, at på trods af det officielle fordelingsprincip, »at yde efter evne og modtage efter behov«, har skiftende regimers understregning af socialismens sociale velsignelser og af, at staten sikrer alles basale behov dækket, ført til et vedholdende politisk pres fra alle grupper for at få del i de stadigt bredere definerede »basale goder«. Dette, samtidig med at velfærdspolitikken er blevet institutionaliseret i et vildtvoksende net af bureaukratiske organer, gør det umådeligt vanskeligt at ændre den eksisterende fordelingspolitik. Ikke blot kræver det grundlæggende ændringer i befolkningens holdninger, men også et direkte politisk opgør med de institutioner, for hvilke de hidtidige fordelingsprincipper har været den afgørende raison d'être. (For eksempel fagforeningerne og den statslige arbejdskommission).

Det er imidlertid i dette perspektiv også nødvendigt at holde fast i, at perestrojka handler om politik i ordets egentlige forstand, om valget mellem alternative værdier og holdninger. På tværs af al diskussion om økonomisk effektivitet og ydre tvang, står Gorbatsjov og hans allierede klart for en politik, der sætter den økonomiske vækst og effektivitet over hensynet til social lighed og tryghed. Omvendt er Gorbatsjovs modstandere i den økonomiske politik ikke kun bureaukratiske mørkemænd, der hæger om egne privilegier. Mange af dem, der er skeptiske over for reformerne, frygter oprigtigt, at sociale værdier som tryghed, lighed og social solidaritet, sættes over styr i jagten på øget effektivitet og økonomisk vækst. Men dette dilemma er naturligvis ikke kun Gorbatsjovs. Det er det samme dilemma, der står centralt på den hjemlige politiske scene. Det er derfor heller ikke overraskende, at det er i holdningerne, at de to bøger mest markant adskiller sig fra hinanden. Keiding synes her at hælde i konservativ retning (i det sovjetiske politiske spektrum). Det kommer for eksempel til udtryk, når han flere steder i bogen afviser øget ulighed og arbejdsløshed som acceptable instrumenter i den økonomiske politik, og når han beskriver den sovjetiske arbejdsplads som »sympatisk afstresset sammenlignet med hvad vi kender« (s. 60). Jakobsen og Karup Pedersen fremtræder klarere som perestrojka-tilhængere, selvom de erkender at være usikre med hensyn til (eller rettere uenige om), hvor langt Sovjet kan gå i retning af marked, privatisering og ulighed uden at give køb på socialistiske principper (s. 131).

Men ret beset er det vel også her – i vadestedet mellem økonomiske nødvendigheder og socialistiske idealer – at såvel Gorbatsjov som den hjemlige venstrefløjdebatal i dag befinder sig.

Ole Nørgaard
Institut for Statskundskab

Jens-Jørgen Jensen (red.), *Europa i opbrud*, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1988, 249 s., kr. 150,00.

Der er grøde i litteraturen om de nye udviklinger i Europa – sikkerhedspolitisk, økonomisk, socialt –, ja, i det hele taget samfundsmæssigt. Den omtalte bog rummer ialt 12 bidrag fra en konference, som blev afholdt på Sydjysk Universitetscenter i august 1987. Det præger flere af dem, fordi forfatterne naturligt har fået lejlighed til at gøre tilføjelser, når de fandt, at udviklingen inden for deres emne var gået videre siden konferencen. Det gør dem ikke mindre læseværdige, men rejser et problem i forbindelse med sådanne faglige konferencer, hvor deltagerne i en rimelig trang til at være så aktuelle som vel muligt blot få måneder efter ønsker at føje yderligere til. Det kan give sådanne bidrag karakter af den dagsaktuelle reportage, som forskere nok ikke altid er de bedste til at lave.

En anden vanskelighed ved sådanne bidrag fra en konference er ofte, at det kan være vanskeligt at se, hvorledes bidragene hænger sammen, og hvorledes man fra